

سی سال تولد شتابانگ تازه شهرها در ایران

استان آذربایجان شرقی :	استان آذربایجان غربی :
آبش احمد	اواجیق
آق کند	ایواغلی
بخشایش	باروق
بناب جدید	بازرگان
ترک	چهار برج
ترکمان چای	دیزج دیز *
تیکمه داش	ربط
خاروانا	سرو
خراجو	سیلوانه
خمارلو	سیمینه
خواجه	قطور *
دوزدوزان	قوشچی
زرتق	کشاورز
سهند *	گردکشانه
سیس	محمود آباد *
سیه رود	میر آباد
شربیان	نالوس
شندآباد	نوشین
قره آغاج	استان اردبیل :
کشکسرا	آبی بیگلو
کلوانق	اصلاندوز
کوزه کنان	تازه کندانکوت
لیلان	جعفرآباد
نظر کهریزی	رضی
هوراند	عنبران
وایقان	فخرآباد *
ورزقان	کلور
یامچی	کواریم

محمد طولایی

از رخدادهای بسیار مهم، اما دور از چشم مانده در یک دوره سی ساله از تاریخ اجتماعی - شهری این سرزمین، افزایش به یکباره و پیش‌بینی نشده شمار شهرهای ایران در دهه‌های ۶۰، ۷۰، ۸۰ سده‌ی چهاردهم خورشیدی است.

شمار این شهرها، در این سه دهه چندان فراوان بود که نشان دادن پراکنش آنها بر روی نقشه‌ای کوچک مقیاس که بشود در ماهنامه هم چاپش کرد، ممکن نشد، به ویژه آنکه تجربه‌ی نقشه‌های بزرگ مقیاس تاشونده در کتاب و مجله پیشینه‌ی ناکارآمدی داشته و از تالی کاغذ شکسته و فرسوده می‌شدند. از اینرو بهتر آن دیدیم از سه نقشه برای سه دهه سود جوییم با چند انگیزه؛ نخست آن اشکال بزرگ مقیاسی از میان برود، دوم آنکه سنجش نیز میان این سه دهه انجام بشود که بسیار مهم بود. سوم آنکه پراکنش باز، خواندن را بر روی نقشه ممکن سازد.

انگیزه اصلی در سامان دادن به این نقشه‌ها، جست‌وجو و یافتن دلیل برای زایش این همه شهر برای بازه‌ای کوتاه بود که کاری بنیادین را می‌طلبد و همه سویه. در این بررسی گذرا تنها می‌توان به سر فصلهای احتمالی در این رویش قارچ گونه پرداخت. تا ژرفکاوی بیشتری را استادان فن به انجام رسانند.

بی‌گمان گسترش شهرها پیامد افزایش جمعیت است. افزایش جمعیت در هر شهر می‌تواند درونزا یا برونزا باشد؛ افزایش درونزا بخاطر بالا رفتن نرخ رشد جمعیت موجود در هر شهر است که معمولاً جمعیت بومی خوانده می‌شوند که بناگزی تابعی از نرخ رشد سرزمینی است. در پی این‌گونه افزایش، شهرهای نوجوان گسترش افقی می‌یابند که آنهم بستگی به محیط جغرافیایی نیز دارد. اگر این بستر بسته و تنگ باشد، گسترش عمودی خواهد بود.

افزایش برونزا علت‌هایی چون کانون‌بودن شهر را در خود دارد. کانون‌های کار و دانشگاهی از گرانیگاه‌های بزرگ گسترش شهری در پی جذب جمعیت است. دانشجویان به ویژه کارگران جویای کار در رشد حاشیه‌ای شهرها دخالت فراوان دارند. این افزایش برونزا کاملاً بستگی به گرانیگاه‌های کار در هر شهری دارد. نمونه‌ی بارز این رشد را در تأسیس ذوب‌آهن در نزدیکی اصفهان (نیمه‌دوم دهه ۴۰ و آغاز دهه ۵۰) می‌توان به چشم دید. این گرانیگاه بزرگ را می‌توان از علل اصلی گسترش شهرها و پیدایی نوسهرها در استان اصفهان برشمرد.

نگاهی به نقشه سه دهه نشان می‌دهد که دهه‌ی نخست (۱۳۵۷-۱۳۶۷) از افزایش شهرهای کمتری برخوردار بوده است، زیرا سه سال انقلاب ۵۷-۵۸-۵۹ همه‌ی توجهات را به سوی دگرگونی ساختاری‌های سیاسی - اجتماعی گردانیده بود و رشد جمعیت در روند عادی خود حرکت می‌نمود، اما با آغاز جنگ و خروج جوانان و بخشی از نوجوانان از بدنه‌ی جمعیتی شهرها توازن رشد کند، به هم خورد که در پایان دهه‌ی نخست به انفجار جمعیت انجامید، موجی که امروز خود موج دومی را در پی می‌آورد. شمار آبادیهای شهر شده در این دوره ۴۵ شهر است که بیشتر در راستای کوههای زاگرس در باختر کشور پراکنده‌اند، اما از شهرهای مرزی و درگیر جنگ به دور هستند. بیشترین آبادیهای شهر شده در دو استان اراک (۵ شهر) و اصفهان (۴ شهر) پراکنده‌اند. شاید علت این افزایش را بتوان در کوچ مردم شهرها و آبادیهای جنگ‌زده به استانهای همجوار دانست.

نقشه‌ی دهه دوم (۱۳۶۷ - ۱۳۷۷) هم هنگام با پایان جنگ و آغاز دوره‌ی سازندگی و آرامش است رشد ناگهانی شهرها آغاز می‌گردد. در این دوره بر رویهم ۲۲۰ آبادی به شهر تبدیل شده‌اند که پراکنش آن بیشتر در استانهای کرمان، تهران، اصفهان، آذربایجان شرقی و زنجان دیده می‌شود. چنین می‌نماید گذشته از موج نخست جمعیت افزایش برونزای جمعیت بخشی از آن ماندگاری کوچندگان جنگ‌زده‌ای است که در آبادیهای میهمان ماندگار شده و نسل دومشان در همانجا زاده شدند آبادیهای نیمه ویران نیز با ساخت‌وسازهای نو در مرز شهرشدن جای گرفتند. در استانی چون کرمان که از صحنه‌ی آسیب‌های جنگ به دور مانده بود و راههای ترابری روزگار جنگ از آن می‌گذشت، نشان داد که ایجاد و احداث صنایع از ایمنی بیشتر برخوردار خواهد بود. صنایعی چون، مواد غذایی و خشکبار و صنایع خودروسازی و مس و جز آن. استان اصفهان با پیشینه‌ی صنعتی و اراک با زمینه‌های قبلی صنعتی شدن شکوفیدند و این شکوفایی به نیروی کار فراوان نیاز داشت که حاصلش آبادیهای شهر شده بود. زیرا شهرک‌های صنعتی، خود به تنهایی و یا در آبادیهای همسایه کارگران و کارمندان را گرد می‌آورند. در این دوره آرامش شکوفایی در بازرگانی و ورود کالاهایی کوچک و سبک از کشورهای جنوبی خلیج فارس که سخت مورد اقبال مردم بود، در استانهای فارس و بوشهر چشمگیرتر از هر جای دیگر نشان می‌داد. شاید رشد بخشی از شهرها پیامد چنین

طالخنجه	لاهرود
عسگران	هشتچین
کرکوند	هیر
کمشجه	استان اصفهان :
کمه	ابریشم
کهریزسنگ	ابوزیدآباد
کوشک	ازیه
گرگاب *	افوس
گلدشت	ایمانشهر
گلشهر	برزک
لای بید *	برف انبار
محمدآباد	بهاران
مشکات *	بهارستان
منظریه	پولادشهر
مهلباد	پیربکران
نصرآباد	نودشک
نوش آباد	جندق
نیاسر	جوزدان *
نیک آباد	جوشقان کامو
ورنامخواست	چرمهین
ونک	چمگردان
استان ایلام :	حسن آباد
آسمان آباد *	حنا
پهله زرین آباد	خالد آباد
توحید	دامنه
زرنه	دیریچه
لومار	رزوه
مورموری	رضوانشهر
استان بوشهر :	زاینده رود
آب پخش	زیبا شهر
آبدان	سده لنجان
امام حسن	سفیدشهر
بردخون	سگزی

شهر جدید هشتگرد	بنگ
صالح آباد *	تنگ ارم
صبا شهر	جم (ولایت)
صفا دشت	چغارک
طالقان	دالکی
فردوسیه	دلوار
قدس	ریز *
کمال شهر	شبانکاره
کهریزک	طاهری *
کوهسار	عسلویه
گرمره	کاکي
گلستان	کلمه
ماهدهشت	نخل تقی
محمد شهر	وحدتیه
مشکین شهر	استان تهران :
ملارد	آیسرد
نسیم شهر (اکبر آباد)	آبعلی *
نصیر آباد *	ارجمند *
نظر آباد	اندیشه
هشتگرد	باغستان
وحیدیه	باقرشهر
استان چهار محال و بختیاری	بومهن
آلونی	پاکدشت
اردل	پردیس
بابا حیدر	تنگمان *
بلداجی	جوادیه (جواد آباد)
چلگرد	چهار باغ *
سفید دشت	چهار دانگه
سودجان	حسن آباد
سورشجان	رباط کریم
شلماز	سیف آباد *
طاقانک	شاهد شهر
فردانیه	شریف آباد

رخدادی باشد که نمونه‌ی بارز آن شهر لامرد است. رونق در ترابری کالا در راستای راههای پرآمد و شد خشکی بسیاری از روستاها و آبادیهای سرراهی را به چندان گسترش رسانید که خود به شهری بدل شدند. در بررسی ژرفتری، بسیاری از این شهرها کشیده در راستای راههای کشور را می‌توان از روی نقشه آنان باز شناخت. اما استانهای باختری نزدیک مرز که سخت آسیب‌دیده‌اند مانند ایلام، سنندج، آذربایجان باختری از چنین رشدی به دور مانده‌اند. این وضعیت برای استان گسترده و ناتوان سیستان و بلوچستان چشمگیرتر از همه است که علتها فراوانی در آن کاویدنی است.

نقشه دهه سوم (۱۳۷۷-۱۳۸۷) در این دوره پراکنش آبادیهای شهر شده بسیار فشرده است و به ۳۵۰ تازه‌شهر رسیده است. موج نخست انفجار جمعیت آغاز دهه‌ی ۶۰ اینک به سن باروری رسیده و خود موج دومی را تدارک دیده است. کودکان دهه‌ی ۶۰ اینک جویندگان کار شده و یا به دانشگاهها وارد شده‌اند. خیلی از آنان هم فارغ‌التحصیل شده‌اند. شکوفایی نسبی صنایع؛ بیشتر مونتاز، کانون‌های جذب جویندگان کار شدند. و رونق گونه‌ای اقتصاد بازرگانی نیز این کانون‌ها را پررنگ‌تر کرده است. مسکن از نیازهای محتوم سنین ازدواج است که خود عامل پرکار گسترش شهرها می‌تواند باشد.

در این دهه بسیاری از شهرهایی که بیشتر کانون صنایع قدیم روزگار پهلویان بودند، اینک به شهرهایی خدماتی بدل شده‌اند. گونه‌ای گشوده شدن راه به سوی دنیای بازرگانی، مصرفی‌الگوهای مصرف تازه‌ای را پیش کشید. تا خلأ دهه نخست در کمبودها را جبران کرده باشد و همین به شکوفایی اقتصاد بازرگانی و خرید و فروش انجامید که بسیاری از آبادیهای قدیم با ساختن یک تا دو مرکز خرید (پاساژ) خود را در زمره‌ی شهرهای پرورونق قرار دادند. استانهای خاوری به ویژه خراسان با همه‌ی بازگشت مهاجران افغان بخش بزرگی از آنان در شهرهای کوچک جایگیر شده و تشکیل خانواده دادند و به شهروندانی نیمه قانونی بدل شدند. آماری از چنین مهاجران گستره‌ی کار را نشان خواهد داد. گشوده شدن دروازه‌های شمالی در رونق صنایع غذایی، پوشاک و مونتاز کم‌تأثیر نبود.

بهبود شرایط اقتصادی خانوارها در این دوره، بهبود نسبی بهداشت را در پی داشت که خود به کاهش مرگ و میر و افزایش جمعیت می‌انجامید. آنچه از این سه دوره به دست می‌آید، آنست که این شهرها نورسیده، اگر نتوانند به رشد پایداری دست یابند. در زمانی کوتاه خواهند فسرد و از جمعیت قالب تهی خواهند کرد. شهرهایی که به شتاب خالی شده و مادر شهرها را به کلانشهرایی غولواره Megala morph بدل خواهد کرد، که دشواریهای رنج‌آوری را در زندگی اقتصادی - اجتماعی ایران زمین ممکن است رقم بزند. برنامه‌ریزی برای شهرهای نورسیده پیشگیری محتم از یک چنین وضعیتی است که بخش اصلی و زیرساخت آن مدیریت جمعیت و کاهش فشار بر محیط زیست شکننده بسیاری از این شهرهاست.

سلطان آباد	چاپلو	مود *	آبسک	کیان
سنگان	چکنه	نیمبلوک	اسدیه	گندمان
ششتمد	خرو	استان خراسان رضوی :	اسفدن	گهرو
شهرروز *	داورزن	احمد آباد صولت *	حاجی آباد	مال خلیفه
عشق آباد	رباط سنگ	انابد	خضری دشت بیاض	ناغان
فرهاد گرد	رضویه	باخرز	خوسف	نافچ
قاسم آباد	روداب	بایک	زهان	نقنه *
قدمگاه	ریوش	بِزْغان (فیروزه)	سه قلعه	هفشجان
قلندر آباد	سفید سنگ	جعتای	شوسف	استان خراسان جنوبی :
کاریز	سلامی	جنگل	محمد شهر *	آرین شهر

سر دشت (بهبهان)	حر *	صفی آباد	یونسی	کد کن
شرافت *	حسینییه	قاضی	استان خراسان شمالی :	کندر *
شهید چمران	حمزه *	لوجلی	آشخانه	گلمکان *
شیبان	حمیدیه	استان خوزستان :	ایور *	مزدآوند
صالح شهر *	دارخوین *	الون	پیش قلعه	مشهد ریزه *
صفی آباد	دزآب	امیدیه	حصار گرمخان	ملک آباد
صیدون	دهدز	باغ ملک	درق *	نشتیفان
قلعه تل	رفیع	ترکالکی *	راز	نصر آباد
قلعه خواجه (اندیکا)	زهره *	جایزان	سنخواست	نقاب
گتوند	سالند (سردشت دزفول)	چوبیده *	شوقان	نیل شهر *

سرباز	زمان	امیریه	دندی	لالی
سوران	بمپور	بیارجمند	زرین آباد	مقاومت *
سیرکان	بنت	درجزین *	زرین رود	ملاتانی
علی اکبر *	بنجار	دبیاج	سجاس	میان رود
فنوج	پیشین	کلاته خیج	سهرورد *	مینو شهر
گشت *	جالق	مجن	صاین قلعه	ویس
گلمورتی	دوست محمد	میامی	گراماب	استان زنجان
محمد آباد	راسک	استان سیستان و بلوچستان :	ماه نشان	آب بر
محمدان *	زابلی	ادیمی	هیدج	چورزق
محمدی *	زهک	اسپکه	استان سمنان :	حلب

نصرت آباد	صفاشهر	شال	باغین	هجدک *
نوک آباد	علا مرودشت	شریفیه *	بزنجان	یزدان شهر
هیدوج	فتح آباد (کارزین)	ضیاء آباد	بهرمان	استان کرمانشاه :
استان فارس :	فدامی *	کوهین	پاریز	ازگله *
آباده طشک	فرآشند	محمدیه	جبالبارز	پاینگان
اشکنان	قادرآباد	محمد آباد نمونه	جوزم *	بیستون
افزر *	قایمیه	معلم کلایه	حسین آباد	تازه آباد
اهل	قطب آباد	نرجه	خانور	حمیل
ایج	کامفیروز	استان قم :	خوردند *	رباط ماهی دشت
ایزد خواست	کره ای	جعفریه	درب بهشت	روانسر
باب انار	کنار تخته	دستجرد	دهج	سرمست
بالا ده	گله دار	قنوات	رودبار	سطر *
بنارویه	لامرد	کپک	ریحان	سومار
بهمن	لیویی	استان کردستان :	زنگی آباد	کوزران
بیرم	لطیفی *	آمرده	زید آباد	گهواره
بیضاء (هرابال)	مبارک آباد دیز *	بابارشانی	سر چشمه	هلشی
جنت شهر	مشکان	بوئین سفلی	عنبر آباد	کپکیلویه و بویر احمد :
جویم	مصیری	چناره	فاریاب	باشت
حاجی آباد	نوبندگان *	دزج	فهرج	دیشموک
خاوران	وراوی	دلبران	قلعه گنج	سوق
خشت	استان قزوین :	دهگلان	کاظم آباد	سی سخت
خور	آبگرم	زرینه	کشکوییه	قلعه رئیسی
داریان	ارداق	سرو آباد	کیانشهر	گراب سفلی
دبیران *	اسفرورین	سروش آباد	گلزار	لنده
دژکرد *	اقبالیه	شوشیه	محمد آباد	لیکک
رونیز	الوند	صاحب	محمی آباد	مادوان *
زاهد شهر	بیدستان	کانی سور	مردهک *	مارگون
سده	خاکعلی	موجش	منوجان	استان گلستان :
سورمق *	خرمدشت	یاسوکنند	نجف شهر	انبار آلوم
سیدان	دانسفهان	استان کرمان	نرمانشیر (رستم آباد)	اینچه برون
شش ده	رازمیان	اختیار آباد	نظام شهر *	جلین *
شهریبر	سگزآباد *	آرزوییه	نگار	دلند
شهرمهر	سیردان *	اندوهجرد	نودژ *	سرخنکلاته

سیمین شهر	لیسار	سورک	نوبران	زنگنه *
فاضل آباد	مرجعل	فریم *	نیمه ور	شیرین سو
گالیکش	استان لرستان :	کله بست	هندو در	صالح آباد
مراوه تپه	چالان چولان	کوهی خیل	استان هرمزگان :	فامنین
نگین شهر	چغلوندی	کیاسر	ابوموسی	فرسج
نوده خاندوز	چقابل	گناب *	بیگاه *	فیروزان
نوکنده	درب گنبد	گزنگ	جزیره هرمز	قروه در جزین
استان گیلان	زاغه	گلوگاه بندپی	جناح	قیابند
احمد سرکوروب	سپید دشت	مرزی کلا	چارک	کیان *
اسالم	سراب دوره	استان مرکزی :	درگهان	گل تپه
اطاقور	فیروزآباد	آستانه	رودان (دهبارز)	لالجین
بازار جمعه	کونانی	پرتدک (رحیم آباد)	رویدر *	استان یزد :
بره سر عمارلو	گراب	توره	زیارتعلی *	احمدآباد
پره سر	محمودوند	خشکرد *	سوزا	بفروئیه *
توتکابن	معمولان	خنداب	سیریک	بهباد
چیرنده	مومن آباد	داود آباد	فارغان	حمیدیا
چوبر	استان مازندران :	رازقان	فین	خضر آباد
حویق	ایزدشهر *	زاویه	کوشکنار *	دیپوک
دیلمان	بلده	سنجان	هشتبندی *	شاهدیه
رانکوه	بهنمیر	شهر جدید مهاجران *	استان همدان :	عشق آباد
رستم آباد	چمستان	غرق آباد	ازندریان	عقدا *
رودنبه	خوشرود بی	فرمهمین	برزول *	مروست
شلمان	خلیل شهر *	قورچی باشی	جورقان	مهردشت
گوراب زرمیخ	دابودشت *	کرهرود	جوکار	ندوشن
لوشان	زرگر محله	کمیجان	دمق	نیر
لندویل	سرخ رود	میلاجرد	رزن	هرات

